

RECUPERACIÓ DE L'ANTIGA RUTA DEL REC A LA SELVA DEL CAMP (TARRAGONA)

NÚRIA CASQUERO MODREGO;¹ JUDIT TAVERNA TORRES²

¹ DEPARTAMENT DE CONSTRUCCIONS ARQUITECTÒNIQUES II,
UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE CATALUNYA

² ARQUITECTA

nuria.casquero@upc.edu; tcestudi@gmail.com

Resum

A la vila de la Selva del Camp, ubicada a la província de Tarragona, hi ha documentat des de l'any 1209 l'existència d'antics molins fariners moguts per corrents d'aigua. Hi ha constància de deu molins hidràulics, dels quals a dia d'avui es conserven les restes, especialment els cups o cacaus. La majoria van deixar de funcionar cap al segle XVII, tret d'un parell, que consten en funcionament durant el segle XIX.

Des del petit pantà, el *pantanet*, l'aigua es conduïa a través del rec per la riera de la Selva, passant pels antics molins. En un dels últims trams, el recorregut es desvia en dos, i dóna lloc a una branca que va directament cap al poble, mentre l'altra segueix la ruta marcada pels molins fariners. El desdoblament garanteix, doncs, que la població tingui farina i aigua constantment. Els dos recorreguts es tornen a reunir en un pont anomenat els *Ponts*, que porta l'aigua amb destí final a la font ubicada a la muralla, on la gent es concentrava a buscar l'aigua. La font alberga una cisterna d'emmagatzematge per a assegurar l'abastament a la població.

1. Context geogràfic

Al camp de Tarragona s'han trobat restes de tres-cents vint-i-cinc molins, dos-cents trenta-tres dels quals tenien un ús fariner. Aquest tipus de molins permetia que amb un mínim d'adaptacions es poguessin convertir en sufrers i polvorers de minerals, com ara el guix. Hi hem de destacar dos elements: els conreus de blat i els molins d'aigua.

a) *Blat*. A Tarragona, fins fa pocs anys, el conreu més comú era el de blat. L'existència del blat data del 6.000-7.000 aC. Es tracta d'un cereal bàsic i molt important. El seu conreu aporta molts avantatges, ja que s'adapta molt bé a la geografia, es conrea, es cull i es transporta fàcilment, i té un alt grau de conservació i un rendiment elevat. El blat produeix el 70 % de la farina, i la farina dona un 125 % del pa cuit.

b) *Molins*. Cal destacar que les restes més antigues de molins a Tarragona daten del segle III aC. Vitruvi, en el seu tractat d'arquitectura, fa una descripció detallada dels molins en època romana (segle I aC).¹ Els molins s'acostumen a situar en conques hidrogràfiques.² A la població de la Selva del Camp, es troben ubicats a la zona de la riera de la Selva.

Les característiques climàtiques de la nostra zona fan que les aportacions hídriques de la majoria dels cursos d'aigua siguin mínimes i irregulars. Només obtindrem aportacions màximes a la primavera i a la tardor.

2. La ruta del rec a la Selva del Camp

Així s'havia encongit aquella vileta al recer d'una muntanya per abrigar-se del nord gelat que durant l'hivern fa xisclar els arbres de desesperació i entumeix les aigües als recs.

J. Puig i Ferreter, *El Cercle Màgic*, 1929

2.1. Els drets de l'aigua

Dalmau d'Avinyó i la seva esposa Berenguera, senyors del terme de l'Albiol per donació de l'arquebisbe Hug de Cervelló, van vendre l'any 1217 als habitants de la Selva del Camp el dret d'empriu de tots els recursos naturals del terme de l'Albiol. Entre aquests recursos, el més valuós era l'aigua, que naixia a les fonts d'aquell terme i que transcorria per la vall de la Selva.

De totes les fonts de la Selva del Camp, la més important, com el seu nom indica, era la font Major, ubicada just al centre del carrer Major.

2.2. Les Tres Aigües

El curs principal de l'aigua de la riera de la Selva comença a les Tres Aigües, indret anomenat així perquè hi conflueixen els tres barrancs que més aigua aporten al cabal. Aquests barrancs

1. Marco Vitrubio Polión (*Marcus Vitruvius Pollio*), arquitecte, escriptor, enginyer i tractadista romà del segle I aC.

2. S'entén per *conca hidrogràfica* la superfície de territori drenada per un únic sistema de drenatge natural.

són el del Gatellar, que ve del mas Ripoll, i el barranc del Salt i el de la font Major, que neixen al terme de l'Albiol. Cada un d'aquests barrancs està poblat per alguns masos, testimonis del poblament de tipus dispers característic de l'Albiol. L'ús de l'empriu per part del comú de la Selva del Camp va comportar l'establiment d'unes relacions difícils entre els habitants de les dues viles. Els plets judicials i els conflictes entre els propietaris dels masos i els habitants o el comú de la Selva s'han anat repetint al llarg de la història. Quant als processos, la primera referència a una sentència dictada per a resoldre un conflicte relacionat amb l'empriu va tenir lloc l'any 1365; fins avui cada segle se n'ha dictaminat almenys una d'important. Respecte a la conflictivitat social que generava, val a dir que en alguns casos va arribar al terreny de la violència; així, per exemple, l'any 1629 el propietari del mas de Vallverdú va matar amb un tir de perdigó un habitant de la Selva que tallava llenya a les terres del mas.

Anualment, cap al mes de juliol, els habitants de la població eren cridats a participar a l'acte de l'empriu, que consistia, sobretot, a anar a *fer la visura* (vigilància) del curs de les aigües i a renovar simbòlicament el dret d'exploració de les menes, llenyes, pedres, carbó i altres recursos del terme de l'Albiol.

Per això es congregava el poble al pati de la carnisseria i d'allí, amb bandera i tambor, es resseguia el curs de la riera passant per les diferents fonts: la de Pàmies, a la cova, la de Rafel Masdeu, la de la Teula, la del torrent del Gatellar, la font Major, la del mas de Vallverdú, la del mas de Joan Anguera, la del mas del Pere Baget, i la del mas de Joan Masdeu.

2.3. El pantà i la resclosa

Els habitants de la Selva del Camp sempre han tingut la voluntat de controlar les aigües de la riera, fet que va promoure la construcció d'un pantà.³ Malgrat que la tradició popular l'acostuma a anomenar el *pantano dels moros*, la construcció no és tan antiga, ja que les obres es van iniciar l'any 1739 i es van deixar inacabades l'any 1741.

El pantà havia de contribuir, segons els seus promotors, a pal·liar la falta d'aigua a l'estiu i donar empenta econòmica a la vila. Les restes actuals del pantà recorden encara una de les il·lusions hidràuliques més agosarades de la població. De fet, es va tardar gairebé 150 anys a aconseguir retenir l'aigua, fins a la construcció de la bassa actual.

Just uns cinquanta metres més avall del pantà hi trobem les restes d'una primera resclosa, anomenada també *peixera*, que aixecava el nivell de l'aigua i que era el punt d'inici de la canalització cap als molins fariners.

2.4. Molins de la riera

Dels antics molins, avui només en queden petites construccions de pedra que corresponen amb els cups o cacaus dels antics molins hidràulics medievals que hi havia a la població.

3. Es defineix *pantà* com un aiguamoll on es recullen i es detenen les aigües.

La primera referència escrita de la construcció i la utilització dels molins data de l'any 1209. En aquest document queda clar que hi havia d'haver un rec que conduís l'aigua de la *peixera* dins al mas de Moixó, dit també d'Huguet, o d'Arnau Carbó; d'aquest molí el rec portava l'aigua al de Ramon i Bernat Aluder, i des d'aquest al de Joan Barcelona i al molí del Pont o de la Porta. Avui no queda cap resta d'aquest rec, únicament queden fragments d'un pont construït l'any 1300, que arrebegava l'aigua del molí del Pont i la reconduïa al rec de la vila, que en aquella època encara era de terra. Consta que aquest pont va ser desfet l'any 1555 i les seves pedres es van destinar a la reconstrucció del rec. Els molins de la Riera degueren deixar de funcionar cap al segle XVII; almenys en aquesta època se'n perden les referències escrites, excepció feta del mas de Moixó, que es té constància que funcionava encara l'any 1835.

2.5. Descripció tipus d'un molí

Era un edifici dissenyat especialment per a aprofitar les aigües, que seguia el pendent del relleu de la riera. Eren sempre situats estratègicament en un emplaçament vora la riera o a la menor distància possible d'aquestes, si el subministrament es feia a través de sèquia. Els

edificis acostumaven a ser de tres plantes, distribuïdes entre un soterrani amb un o diversos túnels, anomenats *cacau* o *carcabà*. A la planta baixa s'ubicaven les rodes hidràuliques o rodets i la sala de moles. A la planta pis hi havia ubicat l'habitatge del moliner.

L'aigua que es recollia del riu es conduïa fins al molí a través de la canal cap als rodets. Aquesta aigua, per mitjà d'una canal inclinada, incidia amb força sobre les paletes còncaves del rodet. Aquest rodet, d'1 a 1,5 m de diàmetre, era de fusta, reforçat amb un cercol metàl·lic, i girava en un pla horitzontal al voltant de l'eix, que era vertical.

L'aigua, després d'haver impulsat el rodet, s'escorria pel *carcabà* i retornava al riu. Tenia dues moles: la superior i la volandera, que girava juntament amb el rodet i l'arbre, i la inferior era fixa. Entre totes dues s'introduïa el blat per sofrir la mòlta. La volandera era fixada a l'arbre per mitjà d'una barra de ferro (el coll-ferro). Les dues moles eren de pedra, d'1,40 m de diàmetre i força gruixudes. Tenien un forat central i unes incisions en forma de petits canals que facilitaven la mòlta i ajudaven a desplaçar el gra, el segó i la farina obtinguda. El gra era introduït a la tremuja i des d'allí passava per un petit canal que el portava al forat central (ull) de la mola volandera i es ficava entre les dues moles. La farina sortia del farinal i queia per una mena de caixa (la farinera), d'on el moliner o la molinera la treia per ensacar-la.

2.6. La resclosa i el pont sec

La resclosa ha servit històricament per a conduir l'aigua de la riera pel pont sec cap al rec de la vila. És difícil determinar en quin moment van ser canalitzades les aigües que transcorrien per la vall de la Selva; es troben referències al rec ja al segle XIII, i sabem de cert que l'any 1539 el rec estava malmès i que es decidí revestir-lo d'una canal de pedra a fi que no s'escolés l'aigua i es perdés.

Per fer les obres del rec es van construir diversos forns de calç i es va acabar de fer la carretera del coll de les Piques per facilitar el trasllat de la pedra, la qual s'extreïa de la pedrera de la Selva situada al terme de l'Albiol, fent ús un cop més dels drets d'empriu. També un cop més es va generar un procés judicial entre la Selva i l'Albiol, aquesta vegada per la construcció d'una cabana que havia d'acollir els picapedrers el temps que durés l'obra.

Les obres del rec van durar vint-i-quatre anys i es creu que no es va recobrir de pedra totalment, perquè consta que l'any 1584 es va determinar recobrir de teules comunes els tros de rec de terra que anava des del molí del Pont fins al torrent de l'Ordiet. Fins avui, el rec va portar l'aigua al descobert cap a la vila, per a facilitar el manteniment del rec (desbrossar-lo i fer pas a l'aigua).

2.7. El rec: el pont alt

L'obra civil de la conducció d'aigua a la vila va ser heretada possiblement dels sarraïns, i es va consolidar a l'edat mitjana. El pont alt és una construcció que s'atribueix als àrabs, però la primera referència escrita la trobem l'any 1209.

La funció del pont alt era traspasar l'aigua des de l'esquerra, per on baixava des del pont sec cap al costat dret de la riera, que és on es troba situada la vila. No queda del tot clar el motiu pel qual es feia travessar dos cops l'aigua, des de la resclosa, però ben segur hi devia haver algun impediment físic que no en permetia una solució fàcil.

Fins a l'any 1300, l'aigua del Molí de la Porta es perdia, per aquest motiu es va fer construir un pont, avui ensorrat, que recollia l'aigua a la sortida del molí, a la dreta de la riera, i la portava cap al rec, al costat esquerre.

2.8. El camí dels Molins

Pel camí dels Molins ha baixat el rec gairebé fins avui. Aprofitant el pas de l'aigua i el desnivell del terreny, hi havia tres molins funcionant, a molt curta distància l'un de l'altre. El molí de *més amunt* o molí de Baiget; el *molí del mig* o molí de Saforcada, i el molí de *més avall* o de Rovellat, o molí de la Pallota, situat a la cruïlla de l'Almóster amb el camí dels Molins. Consta d'aquest darrer que va ser donat al comú de la vila per part del paborde Roger de Miralpeix l'any 1346, però sembla que tots tres existien ja al segle XIII.

Aquests molins eren explotats ben entrat el segle XIX; així, l'any 1840, tenim constància que tots tres eren en funcionament.

Des del molí de més avall, sempre pel rec, l'aigua arribava a la vila, però abans li calia salvar un altre desnivell: la vall i el perímetre de les muralles.

2.9. L'aigua al poble

La construcció del molí de la Canal, al segle XIV, va comportar la fàbrica dels Ponts, aqüeducte pel qual l'aigua arriba a les parets del poble. Abans de l'existència d'aquest molí situat al pati de la Carnisseria, a la paret del Castell, el rec arribava arran de terra; amb la construcció, l'aigua va haver de ser elevada fins a l'alçada del cacau del molí. La làpida que presideix els ponts, amb un text en llatí esculpit, explica que l'any 1557 es van donar per acabades les obres de revestiment de pedra del rec; no és, doncs, com sovint es creu, la construcció.

El molí de la Canal va ser utilitzat per a moldre farina fins a l'any 1534, i va passar a ser un molí de pólvora i de vernís fins a l'any 1615, en què va deixar de ser utilitzat, i es va desmuntar per no causar perjudici a la font del Castell.

L'altre molí, que es trobava dins el clos de la vila, era el del Soterrani o de la Volta, o també, darrerament, molí de Casellas. Se'n troben referències des del 1297 fins al primer terç del segle XIX.

Des del molí de la Canal fins al molí de la Volta i d'aquí en avall, l'aigua transcorria per un rec descobert, en el qual havia situades unes piques o ullals que servien per a extreure aigua per a ús domèstic i industrial.

2.10. Les quadres

Un cop l'aigua havia satisfet les necessitats de la població, quant a usos domèstics i industrials, la que sobrava abastia encara una altra necessitat, la de regar els horts que vorejaven la vila.

Aquests horts es trobaven dividits en set quadres, a cada una de les quals li corresponia l'aigua d'un dia a la setmana, del qual prenia el nom. Probablement el nom de *quadra* o *quadro* prové de la forma quadrangular de les porcions de terreny en les quals s'ubicaven els horts. Queden encara algunes basses i algunes obertures corresponents als antics passos reservats als regants.